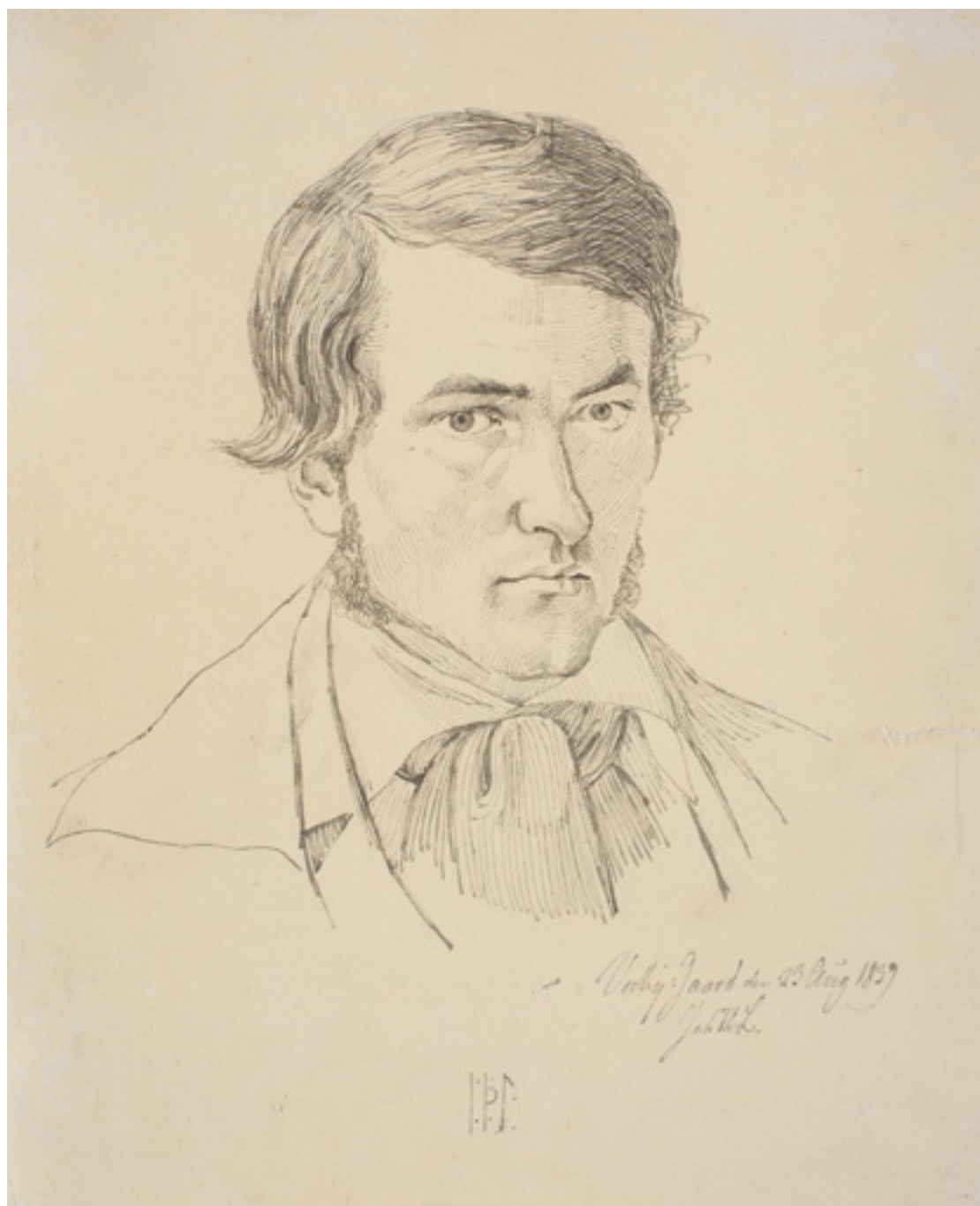

17

GULDALDER-
KUNSTNEREN,
DER FORMEDE
SIG SELV

Af
JESPER SVENNINGSEN
PROJEKTFORSKER VED
STATENS MUSEUM FOR KUNST

Man skal ikke tage hvert hjertesuk og dramatiseret hverdagsskildring bogstaveligt i Johan Thomas Lundbyes dagbøger, men de er en vigtig kilde til Lundbyes liv og værk og et fascinerende indblik i en romantisk kunstners selvbillede og konstante forsøg på at forme dette. Kildematerialet om Lundbye indgår i Ny Carlsbergfondets projekt *Kilder til Dansk Kunsthistorie* (KTDK), hvis formål er at digitalisere og tilgængeliggøre kildemateriale til udvalgte kunsthistoriske emner.

Johan Thomas Lundbye:
Selvportræt. 1839.
Pen og gråt blæk. 211 x 170 mm.
Den kgl. Kobberstiksamling.

Johan Thomas Lundbye (1818-1848) er en af de mest hyldede og beskrevne landskabsmalere i dansk kunst. Hans betydning i den nationalromantiske bevægelse i midten af 1800-tallet har i eftertiden antaget næsten mytologisk størrelse og gjort ham til en hovedskikkelse i den såkaldte Guldalder. Kilderne til Lundbyes tankeverden er da også exceptionelt rige, idet han var en af periodens mest skrivende danske kunstnere. Fra 1842 til sin død i 1848 førte Lundbye

“
Lundbyes dagbøger (må) betragtes som en umådelig velformuleret og indsigtfuld skildring af og hovedkilde til kunstnerindividet og selvforståelsen i den danske "guldalder".
”

dagbog, ikke som et sted at notere trivielle hændelser, men snarere for at samle sine overvejelser om kunstnerens plads i verden og om tro, skæbne, kunst og kærlighed. Dagbøgerne er således en vigtig kilde i dansk kunsthistorie, som nu for første gang udgives i sin helhed.

Hvordan skal man opfatte Lundbyes dagbøger?

Selvom Lundbyes dagbøger ikke er noget helt nyt bekendtskab, er de i reglen kun blevet læst stykvis eller i uddrag. Kun ganske få læsere har haft mulighed for at få et fuldstændigt overblik over dagbøgerne som det stykke litteratur, de er. Indtil slutningen af 1800-tallet var der ganske vist nogenlunde samling på dagbøgerne, og fagfolk med kontakt til de forskellige grene af Lundbye-familien havde adgang til at læse malerens mere eller mindre private notater. Siden forsvandt nogle af dagbøgerne ud af syne, mens andre én for én blev erhvervet til offentlige samlinger. I takt med disse erhvervelser blev flere af dagbøgerne udgivet, som regel af kvalificerede tekstlæsere og redaktører, men med den planløshed, der nødvendigvis måtte ligge i at udgive kilder, efterhånden som de indgik.¹

Den brudvise udgivelse af dagbøgerne har haft stor betydning for måden, hvorpå de er blevet læst og tolket. Navnlig udgivelsen af Lundbyes tidligste dagbog i 1967 har farvet opfattelsen af hans oprigtighed, når han så vedholdende dvæler i sin egen indbildte elendighed. Allerede kunsthistorikeren Karl Madsen kunne undertiden væmmes over, hvad han opfattede som navlebeskuende passager, og han mente derfor, at dagbøgerne næppe egnede sig til udgivelse i deres helhed.² Senere tog også psykiateren Ib Ostfeldt hvert et hjertesuk for pålydende og byggede der på en dybsindig diagnose af kunstnerens mentale tilstand.³ Selvom de færreste nok har været parate til at følge alle Ostfeldts konklusioner, er det fortsat udbredt praksis at se dagbøgerne som en sandfærdig kilde til Lundbyes tankeverden.

Dagbøgernes dybeste suk optræder i forbindelse med Lundbyes tre forelskelser, som alle i forskellig grad gav ham anledning til lange, klagende passager om egen skæbnebestemte ensomhed. Ved læsning af dagbøgerne i deres helhed – hvilket altså først nu bliver muligt for en større kreds – får man dog snart den tanke, at ikke alle Lundbyes hjertesuk nødvendigvis skal tages for pålydende. Den mest oplagte grund er den banale, at man i sagens natur er mere tilbøjelig til at nedskrive sine klager end sin glæde, hvorfor vi efterlades med et næppe helt sandfærdigt billede af en person, der synes sygeligt optaget af sine egne kvaler. Som Lundbye skriver 7. april 1845: "Det gaaer i denne Tid som det gik saa tit, at naar der er noget Liv i mig paa en eller anden Maade, da forsømmer jeg min Dagbog, der saaledes kun kommer til at indeholde Klynk og Klage." Og et par år senere, 16. januar 1847, er hans forklaring den samme: "Det er saa besværligt at skrive om, hvad man ret for Alvor lever i, sundt og livligt – i de syge Perioder, ja, da er Bogen god." Men der er også en anden grund til, at Lundbyes beklagelser ikke altid skal tages for gode varer, nemlig at dagbøgerne – i al fald hvad lange passager angår – spejler Lundbyes litterære tilbøjeligheder og ambitioner.

Dagbøgerne som litteratur

Lige så vel som Lundbye elskede at læse og nød at skrive, så yndede han øjensynligt også at skrive sig selv ind i et større plot, og ofte er hans dagbogsnotater tydelige forsøg på at undersøge, om hans eget hverdags- og sjæleliv passer i en litterær ramme. Som læser skal man derfor være opmærksom på, om Lundbye nu i virkeligheden dramatiserer sin fortælling. Et oplagt eksempel er en episode i dagbogen den 15. januar 1843, da Lundbye sætter sig for at skrive et brev til sin udkårnes forældre for at anmode om hendes hånd, men bliver afbrudt af sin mor, der overbringer rygtet om pigens forlovelse. Episoden er i dagbogen tydeligt iscenesat som et tilfælde med fatalistiske undertoner – som et sammentræf, der blot bekræfter heltens uheld. Og læseren, der

Det har tit forekommet mig beklageligt, at Kunstnere længe overlever deres Kulminationspunct – idet mindste burde de sysselsætte dem paa anden Maade. Jeg synes, jeg kunde tænke mig, at de meddeelte Andre deres Erfaringer og Anskuelser ved Skrifter, eller, uddannede deres Sands for Kunstværker i den Grad, at de blev, hvad Kunstnere næsten aldrig blive, Kritikere – kun maatte de ikke male eller modellere.

alene søger kilder til Lundbyes liv, bør som i andre tilfælde spørge sig, om ikke dagbogsnotatet og brevkonceptet mon i virkeligheden er nedskrevet retrospektivt - *efter* at Lundbye havde hørt rygtet.

Denne selviscenesættelse strækker sig helt til dagbøgernes sidste, berømte linjer: "Om en vildsom Kugle - - - da vil den kun bringe et Hjerte til Ro, der lider af smerteligere Saar. Gud velsigne Danmark! og min Moder!" Nogle har villet se dette som en uigenkaldelig afslutningsreplik og som bevis på, at Lundbye planlagde at falde i krigen. Men i lyset af hans vedvarende dyrkelse af sin litterære person må også det, der blev afslutningssætningen, ses som litterær frase.⁴ Som en anden romanhelt har Lundbye orkestreret sine sidste ord for det tilfælde, at han ikke vendte hjem.

Lundbye var tydeligvis også optaget af meningsfulde, cykliske forløb, som han kendte fra litteraturen. Et eksempel er hans omtale af et grafisk blad forestillende Kristusbarnet, hvilket han i 1843

“
**Som læser skal man
 være opmærksom på, om
 Lundbye i virkeligheden
 dramatiserer sin
 fortælling.**
 ”

Johan Thomas Lundbye:
To køer på en åben mark. 1845.
 Olie på lærred. 47.2 x 62.7 cm.
 Statens Museum for Kunst.
 Lundbye noterede i sin dagbog, hvordan venen Lorenz Frølich som tak for at have overbragt en god nyhed fik lov at gøre tre ønsker. Det ene ønske var, at Lundbye "aldrig mere paa en aaben Mark maatte savne Plads til en Malkepige". Lundbye undskyldte sig med, at der "virkelig ingen Plads" var til hende på billedet.

Udover deres egentlige værker har mange kunstnere efterladt sig breve, dagbøger og andre optegnelser, der giver et spændende indblik i arbejdsprocessen og tankerne bag. For at sikre nogle af de vigtigste kilder har Ny Carlsbergfondet iværksat et projekt med titlen *Kilder til Dansk Kunsthistorie (KTDK)*, hvis formål er at digitalisere og tilgængeliggøre kilde-materiale til udvalgte kunsthistoriske emner. Den første udgivelse i rækken er maleren Johan Thomas Lundbyes dagbøger.

Side i Lundbyes dagbog, 9. juli 1846. Lundbye iagttager aktiviteten gennem de enkelte vinduer i huset over for sit logi i Lyon: "Paa anden Sal kan jeg see en gammel grim Kone og en heel Deel smaae Træhjul, som ere stillede i en Halvkreds imod hende og dreie sig på deres krumme Axe. Hun har Traad, hun sysler med – det hele seer cabalistisk ud; hun er en Sibylle en Parce, der spinder Livets Traad – maaskee paa en her ganske sædvanlig Garnvinde! Nu vil jeg nok spørge mine ærede Læsere, om en saadan Indretning som denne styret af en saadan gammel hexeagtig Qvind, ikke nok kan gjøre een lidt alvorlig tilmode?"

købte på årets første dag og siden med stor patos noterer at have foræret væk igen på årets sidste dag. Man får let den mistanke, at handlingen var nødvendig alene for at kunne skildres på skrift. Dagbøgerne er på sådanne punkter i sig selv et led i Lundbyes selviscenesættelse og i hans selvforståelse som en art romantisk romanfigur.

Lundbye og læseren

Dagbøgenes hjertesuk er kort sagt ikke altid en præcis afspejling af kvalernes alvor, men er i højere grad en afspejling af kunstnerens vilje (omend endnu spæde evne) til at prøve kræfter med forfattergerningen. Lundbye mente, at en kunstner burde kunne udtrykke sig. I anledning af Thorvaldsens død anfører han den 25. marts 1845:

"Det har tit forekommet mig beklageligt, at Kunstnere længe overlever deres Kulminationspunct – i det mindste burde de sysselsætte dem paa anden Maade. Jeg synes, jeg kunde tænke mig, at de meddeelte Andre deres Erfaringer og Anskuelser ved Skrifter, eller, uddannede deres Sands for Kunstværker i den Grad, at de blev, hvad Kunstnere næsten aldrig blive, Kritikere – kun maatte de ikke male eller modellere."

Disse betragtninger satte øjensynlig gang i overvejelser og planer, og i den følgende tid benyttede Lundbye gerne dagbøgerne til kunstkritiske skrivelser og noter. Den 14. april bemærker han om sine udkast til en vurdering af vennen P.C. Skovgaards kunst, at: "Dersom jeg kan føre dette igjennem skal jeg maaskee engang mere udførligt beskrive hans Arbejder og i det Hele ordne Bemærkningerne bedre." Det implicitte *det*, som Lundbye håbede at gennemføre, kan ud fra sammenhængen kun være udgivelsen af en egentlig kunstkritik.

Selvom den tidligste dagbog i nogen grad har karakter af en sluttet fortælling (og ligefrem blev forsynet med en titel), blev Lundbyes dagbøger aldrig fuldt udfoldet som litteratur. Skriveriet vedblev derimod tydeligvis at være en ren øvelse, og gennem årene foretog Lundbye derfor også hyppige genreskift. Og selvom han gang på gang (og igen især i de tidlige dagbøger) gør sig forestillinger om at henvende sig til en læser, så skifter denne læser undervejs identitet. Berømt er hans efterskrift til den første dagbog, hvori han henvender sig til forskellige typer af "gunstige" og "ugunstige" læsere. Men også senere afslører han forestillingen om sig

selv som forfatter, som da han den 9. juli 1845 retter et spørgsmål direkte til sine "ærede Læsere". En enkelt gang reflekterer Lundbye endda direkte over, at han skrev med en læser i tankerne, som om dette først lige var faldet ham ind.

Dagbøgerne som kunsthistorisk kilde

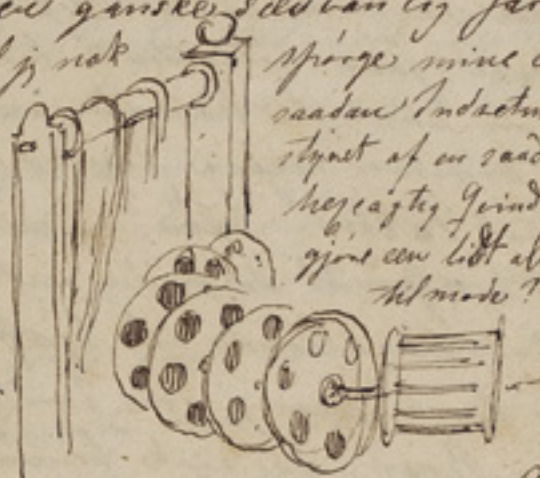
Lundbyes dagbøger skal på denne måde i høj grad ses i lyset af hans litterære ambitioner og orientering. Men selvom man altså ikke skal tage hjertesuk og dramatiseret hverdagsskildring bogstaveligt, så er dagbøgerne fortsat en vigtig kilde: De giver ikke blot viden om Lundbyes liv og værk, men også et indblik i en romantisk kunstners selvbillede og konstante forsøg på at forme dette.

Som med alle betydelige kunstnere kan man også i Lundbyes tilfælde let fristes til i høj grad at isolere ham fra samtiden. Det samme gør sig gældende med hans dagbøger, som fortsat står som den store undtagelse blandt danske kunstnerens skriftlige arbejder. Men hvis Lundbyes kunstnerkammerater havde været ligeså flittige dagbogsskribenter, og hvis deres dagbøger var bevaret til i dag, mon de så ikke ville have afsløret tilsvarende dybsindige overvejelser og en tilsvarende (omend måske ikke helt så gennemført) trang til selviscenesættelse? Uanset hvad må Lundbyes dagbøger betragtes som en umådelig velformuleret og indsigtfuld skildring af og hovedkilde til kunstnerindividet og selvforståelsen i den danske "guldalder".

Noter

- 1 Johan Thomas Lundbye: *Et Aar af mit Liv*, Mogens Lebech (red.), København 1967; N.L. Faaborg: "Johan Thomas Lundbyes erindringer fra Røsnæs og Skarresø" i *Fund og Forskning*, XV, 1968, s. 39-58; Bjarne Jørnæs (red.): *Johan Thomas Lundbye. Rejsedagbøger 1845-1846*, Statens Museum for Kunst 1976; Ettore Rocca (red.): "Dagbog 9. december 1846 – 15. april 1846" i Bente Bramming, Hans Edvard Nørregård-Nielsen og Ettore Rocca: *Længsel. Lundbye og Kierkegaard*, Århus 2013, s. 227-250. Såvel disse tidligere udgivne som de hidtil upublicerede dele af dagbøgerne er nu for en stor del blevet transskriberet og kommenteret på ny.
- 2 Karl Madsen: *Johan Thomas Lundbye 1818-1848*, København 1895, s. 6.
- 3 Ib Ostenfeld: *J. Th. Lundbye. Et Stemningslivs Historie. Studier over lette manio-depressive Tilstande*, København 1937.
- 4 Dette blev allerede bemærket af Ejner Johansson i "Den sidste måned i Lundbyes liv" i *Tegninger og huletanker. Johan Thomas Lundbye 1818-1848*, Marianne Saabye (red.), Den Hirschsprungske Samling, København 1998, s. 96.

Linnus har Traad, k n r jle med - det hele
 ser cabalistisk ud; k n er en L. bylle
 en Parice, der spinder Linnus Traad - man
 skee paa en h v ganske s dvan lig J rn-
 vinder! Nu vil j, nok

Sp rge mine ex-
 sadan Indsetning
 stj nt af en sadan
 hejsagtig Geind, ikke
 gj r en lidt alvorlig
 til mode?

Paa h dte Sal, som j ser op til, som er en J rist
 og som j medtager et meget smukt d js gjenstand
 et Vindue: Taget, men den er h v et andet, hvor
 i jgen er j k n ser. For dette Vindue k n tr k
 kes et Forh ng, men det er en tr kkes til side,
 og hele Baggrunden indtages af store, rene l ge
 spindlige Falder: et s t l ymet L ngsomhed.
 J k n ser Enden af et M nbel, som ligner en P ll,
 og der er siddende H nser og r er; k n er ikke j n
 ske mig, k n er vist 30 Aar, men meget net, k n
 forkommer hendes P rkl dning er N rde
 meget for let, der er utrolig let oven til, ganske
 k n med et fint T rkl de k nget l st over
 Sk ldrene. Men Lyset, ovenfra p r dette k n
 j g le, p r hendes smukke Ansigtsp rce og
 Gl ndem: det sorte H ar, gj r det til et nydeligt
 lille Gemtebillede, der vel var en af Marstrand's
 Pensler v rdigt. Der er p r kommer Taget p r denne
 Maner